

Uniwersytet Opolski w Opolu
Wydział Filologiczny
Instytut Nauk o Literaturze
mgr Małgorzata Andrzejak-Nowara

STRESZCZENIE

OD ADAPTACJI DO INSCENIZACJI. SŁOWACKI, WITKACY, GOMBROWICZ, MROŻEK W WYBRANYCH PRZEDSTAWIENIACH JERZEGO JAROCKIEGO

Praca doktorska z dziedziny literaturoznawstwa napisana pod kierunkiem dr. hab.
Marka Dybizbańskiego, prof. UO.

Dysertacja podejmuje próbę przeprowadzenia analizy porównawczej pomiędzy literackim tekstem „źródłowym” a gotowym teatralnym dziełem w wybranych przedstawieniach Jerzego Jarockiego. Poprzez wskazanie cech wspólnych i różniących tworzywo literackie od jego scenicznej realizacji zostały przesłędzone przesunięcia interpretacyjne dokonane przez wybitnego reżysera w procesie artystycznego tworzenia.

Praca obejmuje analizę porównawczą wybranych spektakli z ostatniego okresu twórczości Jerzego Jarockiego, których premiery odbyły się w warszawskim Teatrze Narodowym. Ostatnie lata życia twórczości reżysera zamykają się w przedziale pomiędzy 2004 a 2012 rokiem. W tym okresie Jerzy Jarocki wyreżyserował następujące przedstawienia: *Sprawę według „Samuela Zborowskiego” Juliusza Słowackiego*, której premiera odbyła się w 2011 roku, *Błądzenie* w 2004 roku oraz dwa dramaty Sławomira Mrożka: *Miłość na Krymie* w 2007 roku i *Tango* w 2009 roku, które stanowią reprezentatywną część jego dzieła. Przedmiotem badania jest również *Grzebanie* według Stanisława Ignacego Witkiewicza z 1996 roku, które wykracza poza ramy czasowe, określone w pracy. To jednak ważna pozycja w całej twórczości Jarockiego, a szczególnie w kontekście jego ostatniego scenariusza teatralnego pod tytułem *Węzłowisko*. Analiza *Węzłowiska*, którego Jarocki nie zdążył wyreżyserować, zamyka listę omawianych spektakli.

Dysertacja stawia sobie za cel przedstawienie wybranych spektakli właśnie z ostatniego okresu twórczości Jerzego Jarockiego, przyjmując jako narzędzie analizę porównawczą opartą na dwóch metodologiach: filologicznej i teatrologicznej. Ponadto praca

konfrontuje ze sobą źródłowe teksty z ich scenicznymi realizacjami – w kontekście zmian zachodzących na polu literatury, historiozofii oraz sztuki teatru.

Zaproponowana metoda naukowa ma poszerzyć podejście teatrologiczne w studiach nad twórczością Jerzego Jarockiego o perspektywę literaturoznawczą. Prześledzenie zmian tekstu realizowanego na scenie pozwoli ustalić interpretacyjne przesunięcia, dopełnienia i „kontaminacje”, a więc te wszystkie „gry” pomiędzy tekstami, które w strategii reżyserskiej Jerzego Jarockiego wzbogacały literackie pierwowzory o nowe wartości, nadając jego dziełom oryginalny wyraz i kształt sceniczny.

Praktyka teatralna Jerzego Jarockiego, a w szczególności mający fundamentalne znaczenie proces jego twórczej ingerencji w tekst, prowadzący do stworzenia autorskiego scenariusza na kanwie utworu literackiego, wskazują na idealne połączenie w jego twórczości scenicznej literatury – ze sztuką teatru. To fenomen rzadko spotykany w świecie teatru, a przez to temat zasługujący na rozwinięcie.

Refleksja badawcza zakłada rozwiązanie podstawowych problemów zawartych w pytaniach: jakim twórcą w kontekście zmieniających się paradygmatów był Jerzy Jarocki oraz w jaki sposób pogłębiona refleksja filologiczna i kontekst historiozoficzny wpływały na kształt teatralnego dzieła Jarockiego?

Jerzy Jarocki – zmarły 10 października 2012 roku – był jednym z największych reżyserów w historii polskiego teatru. Należał do „zanikającego” już dzisiaj gatunku mistrzów, którzy traktują swoją profesję z pełną odpowiedzialnością. Spełniał artystyczną misję poprzez stawianie pytań dotyczących ludzkiej egzystencji i odnajdywanie odpowiedzi w znakomitej literaturze, którą umieszczał w swoich wizjach scenicznych. Z przedstawień ~~Jerzego~~ Jarockiego przebijała matematyczna precyzja, przejrzystość oraz perfekcjonizm. Jego sztuka reżyserska polegała na idealnym zespoleniu dramatycznej treści z formą teatralną. Jego inscenizacje nigdy nie spełniały roli tylko poznawczej, wręcz przeciwnie – zawsze charakteryzowała je funkcjonalność, metaforyczność oraz znakowość.

Zasadniczo na rozprawę doktorską składają się następujące elementy: Wstęp, osiem rozdziałów, dodatkowo podzielonych na podrozdziały tematyczne oraz Zakończenie. Całości dopełnia Aneks z fotokopiami stron reżyserskich egzemplarzy. Pracę uzupełnia szczegółowa Bibliografia.

Dwa pierwsze rozdziały pełnią funkcję wprowadzenia, równocześnie określając tematy oraz zakres rozprawy. Kolejne rozdziały stanowią najistotniejszą część rozprawy, a mianowicie analizę porównawczą wybranych inscenizacji Jarockiego, przeprowadzoną w oparciu o nowe kierunki w sztuce i naukach humanistycznych.

Pierwszy rozdział – *Pomiędzy adaptacją a inscenizacją* – ustala przyjętą w pracy terminologię. Definiuje poszczególne zagadnienia, ujrane w perspektywie historycznej oraz w odniesieniu do zwrotu badawczego w naukach humanistycznych. Przedstawia proces adaptacji – w kontekście nowych strategii dramaturgicznych. Określa funkcje tradycyjnego dramatu w zestawieniu z teatrem postdramatycznym. Przedstawia różne ujęcia inscenizacji jako procesu zmiennego w teatrze dramatycznym i postdramatycznym. Ponadto odnosi się do obecnego stanu wiedzy dotyczącej przedmiotu rozprawy.

Rozdział drugi – *Rzeźbiarz znaczeń* – prezentuje sylwetkę bohatera dysertacji Jerzego Jarockiego. To spojrzenie na jego rodzinne związki, artystyczną drogę, okresy twórczości, osiągnięcia zawodowe. Ta część pracy przybliży sposób myślenia o teatrze wybitnego reżysera. Ponadto przedstawia jego metodę pracy.

Zasadnicza część rozprawy została zawarta w pozostałych rozdziałach, z których każdy przedstawia inną inscenizację Jarockiego. Są to kolejno: *Sprawa według „Samuela Zborowskiego” Juliusza Słowackiego*, *Błądzenie według Witolda Gombrowicza*, *Miłość na Krymie* Sławomira Mrożka. Następny rozdział pod tytułem *„Tango” – Rapsod żałobny* prezentuje realizację *Tanga*. Dwa ostatnie rozdziały rozprawy nieco odbiegają od pozostałych części. Pierwszy z nich określony jako *Grzebanie – wiwisekcja czy metafora* został poświęcony krótkiej analizie *Grzebania* według Stanisława Ignacego Witkiewicza. Spektakl, pomimo że jako jedyny został zrealizowany w Starym Teatrze w Krakowie a nie jak pozostałe w Teatrze Narodowym w Warszawie, jest niezwykle ważną pozycją w twórczości Jarockiego. Ponadto stanowi bezpośrednie odniesienie do ostatniego scenariusza, *Węzłowiska*, którego Jarocki nie zdążył już wyreżyserować. Wreszcie rozdział ostatni czyli *„Węzłowisko” – osierocony scenariusz* można określić jako próbę rekonstrukcji ostatniej pracy Jarockiego.

Szkic *Węzłowiska* pozostał w fazie adaptacji teatralnej, która nie doczekała się scenicznej realizacji z powodu śmierci autora i zarazem potencjalnego reżysera spektaklu. Ostatnie dzieło Inscenizator pozostawił w niedomkniętej formie. W związku z tym przyjęta wcześniej metodologia badawcza okazała się niemożliwa do zastosowania. Analiza w tym przypadku oparła się na porównaniu dwóch udostępnionych na użytek pracy scenariuszy teatralnych. Pierwsza wersja tekstu pochodzi z czerwca 2012, natomiast druga już poprawiona z sierpnia 2012 roku. Zestawienie obu zapisów pozwoliło przeprowadzić analizę interpretacyjno-porównawczą. Studium nad *Węzłowiskiem* skupia się na zmianach, które reżyser wprowadził do tekstu w okresie od czerwca do sierpnia 2012 roku.

Analiza *Węzłowiska* – projektu przerwanej nagłą śmiercią reżysera – kończy rozważania nad fascynującą twórczością Jerzego Jarockiego.

Moim zamierzeniem było przeprowadzenie analiz porównawczych pomiędzy źródłowymi tekstami literackimi a ich teatralnymi realizacjami – w celu uchwycenia i przybliżenia strategii reżyserskiej, którą posługiwał się w swojej twórczości scenicznej wielki artysta polskiego teatru, Jerzy Jarocki. Praca ukazuje jego proces twórczy – na drodze od adaptacji do inscenizacji. Przeprowadzone badania i obserwacje potwierdzają niewyczerpany potencjał twórczy jednego z najwybitniejszych reżyserów w historii polskiego teatru, którego bez wątpliwości można określić mianem twórcy największej liczby spektakli wybitnych.

Wyniki przeprowadzonych badań rozwiązują postawiony we Wstępie pracy problem badawczy. Wszystkie zgromadzone konkluzje skłaniają do konstatacji, że Jerzy Jarocki, w kontekście zmieniających się paradygmatów, pozostawał twórcą hołdującym stałym wartościom. Czerpiąc z tradycji, potrafił wzbijać się poza uświęcone kanony estetyczne. Uczyniło go to klasykiem, który nie odrzucając nowatorskich rozwiązań, pozostawał wierny duchowi tekstu. Z drugiej strony konsekwentnie poszukiwał aktualnych sensów, ukazując je w szerokiej historyczno-filozoficznej perspektywie. W pełnym tego słowa sensie Jarocki był twórcą współczesnym, który w sposób odpowiedzialny pojmował sztukę teatru.

Nie ulega wątpliwości, że dzieła Jerzego Jarockiego przetrwają próbę czasu. Niedokończony i niezrealizowany w przestrzeni scenicznej scenariusz *Węzłowiska* jest – wpisanym konsekwentnie w kosmologiczną filozofię autora – swoistym intelektualno-artystycznym testamentem wielkiego twórcy, pozostawionym przyszłym pokoleniom.